

Ana Dili Eğitimi Dergisi
Journal of Mother Tongue Education
ADED - JOMTE
www.anadiliegitimi.com

Yaratıcı Dramanın Algısal Öğrenmedeki Rolü

Gıyasettin Aytaş*

Özet

Eğitim ve öğretimde kullanılan en etkili yöntemler arasında yaratıcı dramanın önemli bir fonksiyona sahip olduğu ileri sürülmektedir. Hem kalıcı hem de işlevsel öğrenmenin gerçekleşmesinde de etkili olan yaratıcı drama uygulamalarına yönelik araştırmalara bakıldığında diğer yöntemlerin hemen tamamından daha verimli olduğu, özellikle algı geliştirilmesinde bu uygulamalardan yararlanmanın kaçınılmaz olduğu görülür. İnsanoğlu, dünyaya geldiği andan itibaren etrafında olup bitenleri izlemekte, bunları çeşitli biçimlerde belleğine yerleştirmektedir. Daha sonraki süreçlerde kimi zaman parça bütün ilişkisi kimi zaman da tamamlama süreçleri ile gerçekleşen bu öğrenme yönteminde yaratıcı dramasının yöntem olarak kullanımı, kalıcı ve işlevsel sonuçları beraberinde getirir. Hazır olan ve bilinen her türlü veriden yola çıkarak geliştirilen yaratıcı drama uygulamalarında, kişisel farklılıklar ne kadar fazla olursa olsun, ortaya çıkan sonuçlar, bu farklılıklardan bir birlik oluşmasını da sağlar. Bir konuda önceden edinilen algıların etkisi ve bu algılardan yola çıkarak yeni algılar ve buna bağlı olarak öğrenmeler de kalıcı ve etkili bir öğrenme ortamını oluşturur.

Anahtar Kelimeler: *Yaratıcı drama, algısal öğrenme, algı, oyun, dramatisasyon, parça-bütün ilişkisi.*

The Role of Creative Drama in Perceptual Learning

Abstract

Among the most effective methods in education and training, creative drama is suggested to have an important function. When studies on creative drama practices, which is effective both in permanent and functional learning, are examined it is seen that creative drama is more efficient than nearly all of the other methods and it is inevitable to use these practices especially in the development of perception. Human being follows what is going on around them from the moment they born and put them in their memory in various formats. In later processes, using creative drama as a method in this learning method occurring as part – whole relationship or completion processes brings lasting and functional results. In creative drama applications which are developed based on all kinds on data known and readily available, no matter how much individual differences, the results allows these differences to form a union. The effects of perceptions previously acquired on a subject and new perceptions based on these perceptions and learnings as a result of these, creates a permanent and effective learning environment.

Keywords: *Creative drama, perceptual learning, perception, game, dramatization, part – whole relationship*

Giriş

Eğitim öğretim faaliyetlerinde kullanılan birçok yöntem bulunmaktadır. Bu yöntemlerin her biri kendi başına önemli olmakla birlikte herhangi bir yöntemin eğitim sürecinde sürekli kullanımı da söz konusu değildir. Bu yüzden bütün yöntemleri bir arada ve yeri geldiğince kullanacak uygulamalara ihtiyaç duyulmakta, bu konuda çeşitli denemeler yapılmaktadır.

Dil öğretimi süreci söz konusu olduğunda kalıcı öğrenmenin gerçekleşmesinde tek başına dinleme ve okumanın etkili olmadığı, bunun yanında mutlaka uygulamanın da gerekli olduğu

* Doç. Dr., Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü. Ankara. Öğretim Üyesi.

E-posta: giyaytas@gazi.edu.tr

bilinmektedir. Öğrenme sürecinde bütün algı unsurlarının harekete geçirilmesi ve aktif kılınması sağlanmadığı takdirde sonuç, istenen düzeyde gerçekleşemez. Her bir algı eksikliği, diğerleri üzerinde de olumsuzluğa neden olacağından öğrenme aşamalarında bu durum dikkate alınmalıdır.

İşlevsel bir öğrenmenin gerçekleşmesi için öğrenilen; kullanılabilir, uygulanabilir olmalıdır. Geçmişte nazari ve ameli olarak ifade edilen, günümüzde de teorik ve pratik eğitim anlayışının temel unsurları ve birbiriyle ilişkileri bilimsel bir temele oturtularak ele alınmadığı takdirde, uygulama yeterlilik düzeyi de tartışma konusu olmaktadır. Yeterlilik düzeyinin etkinliği ve gözlenebilir sonuçları dramatisasyon tekniği ile anlaşılmaktadır.

Yaratıcı drama, temelde yapmak, uygulamak, göstermek unsurlarını içinde barındırmaktadır. Yaratıcı drama faaliyetlerinin temelinde önceleri sadece gösteri yönü ön plandayken, günümüzde süreç temelli ilerlemesi sebebiyle eğitim öğretimin vazgeçilmez yöntemlerinden birisidir. Bir olgu veya durumun, anlaşılır kılınmasında sonuçlarının gözlenebilir olmasında sosyal bir laboratuvar özelliği taşıyan dramanın eğitim açısından gerekliliği günümüzde ortak bir kanaat hâline gelmiştir.

Kalıcı Öğrenmede Algının Rolü

Algı kavramı ile ilgili birbirinden farklı tanımlar yapılmaktadır. Genel olarak algı, beş duyunun elde ettiklerini yorumlama ve onları anlamlı hâle getirme süreci olarak tanımlanabilir. Bununla birlikte algıyı sadece duylara bağlı fizyolojik bir süreç olarak değerlendirmek de doğru değildir. Algıda uyarıcıların etkisi kadar, bu uyarıcılara verilen tepkide, kişinin eğitim düzeyi, beklentileri ve geçmişte yaşadığı deneyimler de rol oynamaktadır. Algıya bağlı öğrenme etkinliklerinde bu etkilerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Aynı olay veya durumlara kişilerin aynı tepkileri vermemelerinin altında, yukarıda ifade edilen öğrenilmiş geçmiş ve alışkanlıklar etkili olmaktadır.

Sözlüklerde algı, genellikle nesnel dünyada olup bitenlerin duylar yoluyla öznel bilince aktarma şeklinde tanımlanmaktadır. Etimolojik olarak ele alındığında algının, almak sözünden türetildiği, var olanın biçimlendirilmesi, tasarlanması veya yansıtılması olarak da kendini göstermektedir. Kimileri, algının duylar yoluyla oluştuğunu iddia edenken, bir kısım araştırmacı da algının zihinsel bir işlev olduğunu iddia etmektedir. Bununla birlikte algı, hem duysal, hem de zihinsel unsurları birlikte barındıran bir durumdur. (Haçerlioğlu, 1982)

İnsanoğlu, dış dünyada olup bitenleri doğrudan almaz. Onların önemli bir kısmını seçerek ve kendisine göre önem sırasına koyarak alır. Bu alma sürecini etkileyen unsurlardan çok, etkiyle verilen tepkilerin gözlemlenmesi daha büyük bir önem kazanmaktadır. Eğitim ortamlarında kalıcı öğrenmeyi gerçekleştirmede bu algısal farklılıklara dikkat edilmelidir. Özellikle yaratıcı drama uygulamalarında oluşturulan gruplandırmalarda bunlar göz önünde bulundurulmalıdır.

Yapılan bir araştırmaya göre insanlar, okuduklarının % 10'unu, duyduklarının % 20'sini, gördüklerinin % 30'unu, görüp işittiklerinin % 50'sini, görüp, işitip ve konuştuklarının % 80'ini, görüp, işitip, dokunup ve söylediklerinin % 90'ını hatırlamaktadırlar (Çilenti, 1998). Kalıcı ve etkili öğrenmede algının rolünü ortaya koyan bu değerlendirmeden yola çıkarak yaratıcı drama ile bu yüksek oranı elde etmek mümkündür.

Kalıcı öğrenmede yaratıcı drama uygulamalarında şu etkinliklerin gerçekleştirilmesi yararlı olacaktır:

1. Nesnel ve insanlar arasındaki ilişkinin anlatılması. Resimde buna perspektif adı verilmektedir. Bir tiyatro oyununda, oyuncular şekil, dekor ise zemini oluşturmaktadır. Oyuncu zemine uygun hareket etmediği takdirde, oyunla çelişir ve başarısız olur. Bu yüzden grubun zemine ve zamana göre hareket etme algısı geliştirilmelidir.

2. Öğrenme sürecinde en önemli problemlerden biri de tamamlama algısının tam olarak gerçekleştirilememesidir. Bir nesne her bir duyu organı tarafından farklı bir şekilde algılanır. Her bir algı diğeriyle birleşerek bütünü oluşturur. Yapılacak uygulama ile, nesnelere görülen, işitilen,

dokunulan, tadılan ve koklanan özelliklerinin yanında bütün bunların oluşturduğu duyuşsal yansıma birleştirilerek ve bütünleştirilerek ifade edilmelidir.

3. Yapılacak uygulamalardan bir diğeri de birbiri ile ilgili nesnelere gruplandırma çalışmasıdır. Bunlar, kimi zaman işlevlerine göre, kimi zaman da görüntülerine uygun olarak gruplandırılabilir. Böylece bireyin nesnelere, görüntüler ve işlevleri arasında ilgi kurması ve gereklilik ilkesini kullanabilmesi gerçekleşmiş olur.

4. Kimi zaman insanlar yön ve zaman algısında çelişki yaşarlar. Saatin aynı yönde hareket etmesi, arabaların belli bir yönde gidiş ve gelişleri algının ve bu algıya bağlı davranışları oluşturur. Bu devamlılık ilkesini göz önünde ulundurmayan bireylerin çelişki yaşamaması kaçınılmazdır.

5. Algısal öğrenmede rol oynayan bir diğere unsur da benzerlik ilkesidir. Birbirine benzer olanları bir araya getirmek ve bunlar arasında görüntü ve duyuş algısı oluşturmak da kalıcı öğrenmede son derece önemlidir. Sözelimi bir toplumu veya halkı oluşturan kişiler, öğrencileri, bir kalabalık içindeki birbirine benzeyen insanlar gibi.

Her insanın kendine özgü bir algı alanı bulunmaktadır. Kişinin algı alanını beş duyunun etkililiği ile sınırlandırabiliriz. Girebildiği, işitebildiği, duyabildiği, dokunabildiği, koklayabildiği alan, kişinin algı alanıdır. Öncelikle bu alanın çok iyi belirlenmesi ve fark edilmesi gerekmektedir. Yaratıcı drama uygulamalarında bu alanın gerekliliği ve önemi somutlanabilir. Görebildiğini yorumlama, göremediğini ise tahmin etme arasındaki ilişki buna örnek olarak verilebilir.

Kimi zaman nesnelere gözlemciye olan uzaklığı, farklı değerlendirmelere neden olabilir. Görme genellikle üç boyutludur. Bir nesneye baktığımızda, bakış açımıza göre onun bizde oluşturduğu şekil algısı farklı farklıdır. Bu durum gözün algılamadaki rolünü göstermenin yanında, ilişkilendirme ve değerlendirmede pozisyon edinmenin önemini ortaya koymaktadır. Nesneye yaklaştıkça onun büyümesi, uzaklaştıkça küçülmesi bu ilişkinin en somut göstergesidir.

Algı ve düşünce kişiden kişiye farklılık göstermektedir. İnsanlar gözle görülebilir dış özellikleri oldukça doğru bir şekilde algılayabilirler. Sosyal statü ve bir grup içindeki hiyerarşi; bireyin kendisini içinde algılayışı, grubun yapısı ve insanların toplumsal konularını beden dilleri ile yansıtmasından anlaşılır. Örneğin bir gencin omuz silkmesi veya el sallaması, arkadaşları tarafından ilgisizlik veya isteksizlik olarak algılanabilirken, aynı davranış ebeveyn veya öğretmenleri tarafından saygısızlık olarak algılanabilmektedir. Bu yanlış anlamaların nedeni, bireylerin sahip oldukları rol ve statülerin farklı olmasıdır.

Başka insanlar hakkındaki yorumlarımızı etkileyen bir diğere unsur ise beklentilerimizdir. Bir kimsenin söz ve hareketlerini yorumlarken o kişi hakkında sahip olduğumuz bilgilere dayanarak bir takım beklentilerimizin etkisi altında kalırız.

Algı ve Yaratıcı Drama

Bireyin algı düzeyini tespit etmek ve bu düzeyin hangi süreçte nasıl oluştuğunu somut olarak ortaya koymak, mümkün değildir. Bu yüzden eğitimciler, algı oluşumlarının önemli bir kısmını varsayımlarla ele almakta ve bu kabullerle değerlendirmektedirler. Bu da öğrenme süreci ile bir tutarlılık göstermemekte, sunulan bilgilerin bireyde hangi sonucu oluşturduğuna yönelik ölçme sonuçları da sağlıklı verilere ulaşamamamıza neden olmaktadır.

Drama uygulamalarının getirdiği en önemli yararların başında bireysel öğrenme farklılıklarına imkân sağlayarak algı farklılıklarının bir arada kullanılması gelmektedir. Örgün eğitim ortamlarında bireye sunulan bilgilerin davranışa dönüşmesini sağlayacak bireysel uygulamaların tek başına etkili olmadığı gerçeğinden yola çıkarak drama bu noktada katılımcı ve çok yönlü bir davranış ölçümü sağlamaktadır.

Oynamak, oyunla birlikte öğrenmek, oyunun öğrenmede yararlarını ortaya koymak için yapılan araştırmalar, iki temel unsura dikkat çekmektedirler. Bunlardan birincisi, oyun için gerekli

şartların hazırlanması, oynama ihtiyacının oluşturulmasıdır. Diğeri de bu oyunun amaca yönelik olmasıdır. İşte bu yüzden, eğitimde amaçsız yapılan drama uygulamalarının sonuçsuz kaldığı görülür.

Aslında tasarlamak, sunmak, sonuçlandırmak, eğitimde istenen unsurların başında gelmektedir. Bu unsurların her biri ayrı ayrı ele alındığında yaratıcı dramının temel kavramlarıyla ilişkili olduğu görülmektedir. Bir şeyi tasarlamak, başlı başına gelişimci ve girişimci bir öğrenme süreciyle mümkündür. İster nesnel olsun ister öznel, her tasarım, bireysel bir başarı tercihinin ürünüdür.

Dramanın sunum becerisini geliştirmedeki önemini belirtmeden önce sunumun ne ifade ettiğini ortaya koymak gerekir. Günümüzde sunum becerisi, gerekliliği ve önemi, bütün bilim adamları tarafından vurgulanmakta, konu ile ilgili özel eğitimler verilmektedir. Bu eğitimlerde kullanılan araçlar ve öneriler dikkate alındığında hepsinin yaratıcı drama ile ilgili olduğu görülmektedir. Bir sunumda başarılı olmak için bilgi ve birikimin önemi kadar, uygun bir ses tonu, etkili bir beden diline de ihtiyaç vardır. Sunulanın algılanması için, alıcının bütün özellikleri dikkate alınarak mesajın iletilmesi gerekmektedir. Günümüzde reklam sektörünün her türlü algı unsurunu kullanma çabasının altında da bu gereğe yatmaktadır.

Algılamanın çok yönlü bir süreç olmasından ötürü eğitim öğretimde bu sürecin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ülkemizde yeterince ve tam anlamıyla uygulanmayan drama yöntemi, algının gerçekleştirilmesini sağlayacak en etkili yöntemlerden biridir. Bu yöntemle duygu ve düşüncenin birlikte harekete geçirilmesinin yanında bunların jest, mimik ve sözle ifadesi mümkün olmaktadır. Böylece bireyin hem anlama hem de anlatma becerisi gelişecek, kendine güveni artacak, var olan yeteneklerinin farkında olmasının yanı sıra yeni becerilerin edinilmesine de hazır hâle gelecektir.

Çoğunlukla oyun, bir bütünün parçası veya bütünü ifade aracı olarak ele alınmaktadır. Çocukların hayatında önemli bir yere sahip olan oyunun onların eğlenmelerine aracılık ettiği gibi eğlenmelerine de katkı sunduğu tespit edilmiştir. Bu yüzden canlandırma yöntemi daha çok çocuklar için ve çocuklara yönelik bir etkinlik olarak düşünülmekte, bu yüzden de drama denilince akla ülkemizde öncelikle okul öncesi eğitim kurumları gelmektedir. Bir başka söyleyişle drama ve dramatisasyon, daha çok anaokullarında tercih edilmektedir. Hâlbuki yaratıcı düşünme ve anlatma becerilerinin geliştirilmesi her yaşta önemli ve gereklidir. Bunu sadece anaokulları ve ilköğretimin ilk aşamaları ile sınırlandırmak doğru değildir.

Sembolleştirerek anlatma, genellikle katılımcı öğrenmede kullanılan bir yöntemdir. Burada bir şeyi açık olarak ifade etmekten çok onu çağrıştıracak unsurları kullanmak esastır. Böylece öğrenenler kendilerine sunulanı anlamak ve somutlaştırmak için çaba harcayacaklar ve bu çabaları esnasında da katılımında bulunacaklardır.

Drama çalışmalarında tiyatrodaki olduğu gibi hazır metinlerden hareket edilmez. Burada bir olgu esas alınır ve o olgu çerçevesinde katılımcılar kendi söz ve eylemlerini ortaya koyarlar. Bu oyunlar esnasında bir sınırlama ve biçimlendirme söz konusu değildir. Özellikle çocuklar, oyunlar esnasında yetişkinlerin rollerine de büründükleri için gelecekteki yaşantıları ile ilgili ipuçları elde ederek hazır hâle gelirler. Bir başka önemli etki de ifade etme gücünü kazanarak paylaştıkları kişilerle olan ilişkilerindeki düzeyi de oluştururlar.

Öğretim ilke ve yöntemlerinin her birinin bir diğeriyle ilgili olduğu bilinmektedir. Bunların uygulanma süreçlerinde dayandıkları temel unsurlar dikkate alındığında öğrenme ve davranışa dönüştürme hedefi ilk sırada yer almaktadır. Ancak drama dışında uygulanan bütün öğretim ilke ve yöntemlerinin davranışa dönüştürme hususunda yeterli olmadığı tespit edilmiştir. Onun içindir ki dramatisasyon günümüzde sadece eğitim öğretimde değil, bütün alanlarda dikkate alınan bir araç hâline gelmiştir. Dramanın özünde canlandırma, bir başka ifadeyle oyunlaştırma olduğu için, oyunun insanın doğasıyla olan bağına incelemek gerekmektedir. Oyunun her şeyden önce bütün canlılar için geçerli olan bir eğlence aracı olduğu bilinmelidir. Temelinde eğlenme olsa da oyun sosyalleşme, paylaşma, kaynaşma ve birlikte hareket etme bilincini de kazandırır. Böylece eğlenme ve öğrenme

birlikte gerçekleşmiş olur. Çocuklar da erken yaştan başlamak üzere oyunla iç içedir. Hayatının önemli bir kısmını oyunlar kapsar. Bu oyunlar esnasında üstlendiği rollerin hemen tamamına yakını, kendi yaşının çok üstündekilerin rolleridir. Böylece çocuk, hazır olandan yola çıkarak geleceği önce taklit eder. Uygulama aşamasına geldiğinde de bu taklitlerin her biri işe yarar.

Oyunlar sadece çocukluk dönemlerinin aracı değildir. Yetişkinlerin de kendi yaşlarına uygun oynadıkları birçok oyun bulunmaktadır. Bu oyunların çocuk oyunlarından tek farkı, biçim değiştirmeleridir. Yetişkin oyunlarında daha çok kendi yaş gruplarının farklı özellikleri yansıtılmaktadır. Burada esas alınan konuların başında konum farklılıkları ve durum değiştirmeleri gelmektedir. Zenginin fakir olması, zayıfın güçlü olması, statü değişiklikleri gibi.

Örgün eğitim çalışmalarında dramatisasyon uygulamalarında son yıllarda görülen gelişmeler, konunun önemini daha da artırmaktadır. Bunun yanında doğru algılama ve uygulama yeterliliği için gerekli şartların sorgulanması da söz konusu olmaktadır. Drama konusunda yeterli oranda uygulayıcı var mıdır? Bu uygulayıcılar dramaya nasıl yaklaşmaktadırlar? Öğrenim sürecinde drama uygulamaları planlanabilmekte midir? Bütün bu ve benzeri soruların cevapları verilemediği takdirde yapılan uygulamaların veya uygulamalara yönelik önerilerin istenen sonuca ulaşması mümkün değildir.

Okullarımızda drama uygulamalarının daha çok hazır oyun metinlerinin canlandırılması veya okutulması şeklinde yapıldığı bilinmektedir. Her ne kadar bu uygulamalar bir yere kadar yararlı olsa da dramanın temel prensibine uygun değildir. Çünkü drama, tiyatro gibi hazır bir metne dayanmaz. Metinler dramanın ancak başlangıcı sayılabilir. Bu metinlerin canlandırılmasından sonra yaratıcı drama süreci başlar.

Algının öğrenme süreçlerindeki kalıcılık etkisi üzerinde yapılan çalışmaları değerlendirmek bile, tek başına bilimsel bir çalışmanın sınırlılıklarını açacak niteliktedir. Buradan hareketle, hangi durumda olursa olsun, algının kalıcı öğrenmede rolünün önemini tartışmanın gereksiz olduğu, algının etkili olmasında da yaratıcı dramanın tartışmasız diğer yöntemlere göre daha verimli olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Eğitimde yöntem ve tekniklerin uygulanmasının ana nedeni, kalıcı ve etkili bir öğrenmenin gerçekleşmesidir. Pek tabii, buna bağlı olarak sık sık yöntem tartışmaları yaşanmakta, hangisinin diğerine göre daha etkili ve önemli olduğu konusunda araştırmalar yapılmaktadır. Bilimsel araştırmalar, eğitim ve öğretimde algının en önemli belirleyici olduğu, bütün yöntem ve tekniklerin de algıyı en üst düzeyde tutarak, öğrenmenin bütün yönleriyle gerçekleşmesini sağlamaya yönelik olduğunu ortaya koymaktadır. Yaratıcı drama uygulamaları, hem algısal öğrenmenin hem de eğitim ve öğretimde kullanılan yöntem ve teknikleri kapsamasından ötürü, öğrenme sürecinde algıyı en üst düzeyde tutarak kalıcı öğrenmeyi gerçekleştirmektedir. Kimi araştırmacıların çoklu zekâ olarak da adlandırdıkları öğrenme ortamının ancak yaratıcı drama uygulamaları ile gerçekleşeceği bilinmelidir.

Algının her bir aşaması kendi içinde parça bütün ilişkisi içindedir. Bu yüzden sadece parçanın öğrenilmesi veya algılanması tek başına anlamlı değildir. Parçadan bütüne gitmek için, hangi algı aşamasının neden gerekli olduğu ve bunun diğer algıları oluşturmadaki önemini bilmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

- Akarsu, B. (1979). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu yy, Ankara.
- Bickford, N.L. (1989). *The systematic application of principles of motivation to the design of printed instructional materials* (Unpublished doctoral dissertation). Florida State University, Tallahassee.
- Çilenti, K. (1988). *Eğitim teknolojisi ve öğretim*. Ankara: Kadioğlu Matbaası
- Demir, Ö. ve Acar, M. (2002). *Sosyal bilimler sözlüğü*, Vadi yay, Ankara.
- Hançerlioğlu, O. (1982). *Felsefe sözlüğü*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Keller, J.M. (1979). Motivation and instructional design: A theoretical perspective. *Journal of Instructional Development*, 2(4), 26 - 34.

- Klein, J.D., & Keller, J.M. (1990). Influence of student ability, locus of control, and type of instructional control on performance and confidence. *Journal of Educational Research*, 83(3), 140-146.
- Mengüçoğlu, T. (1971). *Felsefe antropolojisi-insanın varlık yapısı ve nitelikleri*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yay, İstanbul.
- San, İ. (1990). *Eğitimde yaratıcı drama*, AÜ. EBF Dergisi, C 23, S 2, Ankara.
- Şimşek, A. (2000). *Eğitim iletişimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi (Yayın No:1251/39).
- Visser, L. (1998). *The development of motivational communication in distance education support* (Unpublished doctoral dissertation). The University of Twente, The Netherlands.
- Willis, B. (1993). *Distance education: A practical guide*. Englewood Cliffs, NJ: Educational Technology Publications.
- Wlodkowski, R.J. (1999). *Enhancing adult motivation to learn*. (2nd ed.). San Francisco: Jossey-Bass.